

9. Dubina L. A. *communicativum competentiae de adplicavi filii: a collection of ludos et exercitia*, / L. A. Dubina. - M.: Knigolyub, 2006. - 64 p.
10. Platonov K. K. *educatione recta oratione de filiis [Text]* / R. E. Levina. - M.: Akad. ped. nauka, 2008. - 91 P.
11. Petrov, A. A. *Til, soileu, soileu kyzmeti* / A. A. Petrov. - Moscow: Prosveshchenie, 2005. – 214 b.
12. Zaitseva K. P. *Competentiae in vulputate. Socialis et paedagogica disciplina*. - M., 1989. – 325 p.
13. Yntykbaeva A. B. *Institutionis fundamenta professio communicatio artes et artes futurum doctores: abstracto. ... cand. ped. scientiarum'*. - Almaty, 1992. – 34 c.
14. Lokteva E. V. *Institutionis socialis et communicativum artes in vetustioribus adplicavi filii cum mentis retardation: diss.... cand. ped. scientiarum'*. - Nizhny Novgorod, 2007. – 190 p.

МРНТИ 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-5496.31>

Ж.А. Жұмабаева¹, Г.И. Уайсова¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

БАСТАУЫШ СЫНЫП ПӘНДЕРІН МЕТАПӘНДІК ТҰРҒЫДАН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Біз мақаламызда "метапән", "метапәнділік" ұғымдарына түсінік беріп, метапәндік тұрғыда оқыту мәселесін зерттеген ғалымдардың еңбектеріне талдау жасадық. Сонымен қатар бастауыш сынып пәндерін метапәндік тұрғыдан оқытуға арналған әдіс-тәсілдер мен жаттығу түрлерін қарастырдық. Егер бастауыш білім беру пәндерін метапәндік тұрғыдан оқыту теориялық тұрғыдан негізделіп, оның әдістемесі жасалса, онда бұл оқушылардың жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына және тілдік дағдыларды жете меңгеруіне мүмкіндік береді. Осыған орай бастауыш сынып мұғалімдеріне пәндерді метапәндік тұрғыда оқыту туралы түсінік беру жұмыстары жүргізілді. Ал оқушылар үшін арнайы тапсырма үлгілері жасалып, тәжірибеден өткізілді. Соның нәтижесінде ұсынылған метапәндік нәтижелерге қол жеткізу үшін арнайы таңдалған әдістеме, жаттығулар жүйесі мен тапсырма үлгілері бастауыш білім беру пәндерін метапәндік тұрғыда оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді деген қорытынды жасалды. Бұл өз кезегінде оқушылардың тұлға ретінде жан-жақты дамуына жол ашады.

Түйін сөздер: метапән, метапәнділік, метапәндік тәсілдеме, метапәндік нәтиже, метапәндік сабақ.

Жұмабаева Ж.А.¹, Уайсова Г.И.¹

¹КазНПУ им Абая, г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЕ ПРЕДМЕТОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ЧЕРЕЗ МЕТАПРЕДМЕТНЫЙ ПОДХОД

Аннотация

Поэтому в нашей статье мы проанализировали работу ученых, которые изучали понятия «метапредмет», «метапредметный подход». В то же время мы обсудили методы и подходы к обучению предметов начального класса через метапредметный подход.

Если методология преподавания предметов в различных предметных областях начального образования будет основываться на теоретическом подходе и будет принята его методология, это позволит ученикам развивать казахский язык, а также овладевать языковыми навыками. В связи с этим учителям начальной школы были даны разъяснения относительно метапредметного подхода. И также специально был разработан шаблон заданий для школьников и были протестированы. В результате был сделан вывод о том, что выбранная методология, система обучения и модели задач позволяют проводить метапредметное обучение по предметам начального образования для достижения предлагаемых результатов. Это, в свою очередь, способствует всестороннему развитию школьников как личность.

Ключевые слова: метапредмет, метапредметность, метапредметный подход, метапредметный результат, метапредметны урок.

Zh.Zhumabayeva¹, G.Uaisova¹

¹KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan

PROBLEMS TEACHING PRIMARY SCHOOL SUBJECTS THROUGH A META-SUBJECT APPROACH

Abstract

Therefore in our article we analyzed the works of scientists who studied the concept of "Meta-subject", "interdisciplinary approach." At the same time, we discussed methods and approaches to teaching primary school subjects through a meta-subject approach.

If the methodology of teaching subjects in various subject areas of primary education is based on a theoretical approach and its methodology is adopted, this will allow students to develop the kazakh language, as well as master language skills. In this regard, primary school teachers were given explanations about the meta-subject approach. And also a special task template was developed for schoolchildren and tested. As a result, it was concluded that the chosen methodology, training system and task models allow conducting meta-subject training in primary education subjects to achieve the proposed results. This, in turn, contributes to the comprehensive development of students as a person.

Keywords: meta-subject, meta-subject approach, meta-subject result, meta-subject lesson.

Кіріспе. Бүгінгі таңда әлемдік білім беру парадигмасының негізгі идеялары бүкіл өмір бойы өздігінен білім алуға және өзін өзі жетілдіруге дайын, әрі қабілетті, қоғамдағы өскелең қажеттіліктерді ескере отырып шығармашылықпен жасайтын жоғары білікті мамандар даярлау, тұлғаны жан-жақты дамыту, оқушылардың бастамашылдығы мен өзіндік танымдық қызметін дамыту болып табылады. Мектеп түлегі жаңа жағдайда бағдарлауға, мәселелік міндеттерді өздіктерінен шешуге, өз еңбегінің нәтижелерін дұрыс бағалауға мүмкіндік беретін әмбебап біліктердің жинағын игеруі тиіс.

Білім берудегі *мұндай нәтижелер* білім беру үрдісінде оқытудың пән-білімдік үлгісінен зияткерлік-қызметтік немесе ой қызметіне өту метапәндік тәсілдемені қолдану барысында мүмкін болады.

"*Метапән*", "*метапәнділік*" түсініктерінің өзге елдердің білім беру саласында танымалдылығына қарамастан, олардың ғылыми қолданысы көне грек ойшылы Аристотельдің кезінен белгілі. Ұғымның көп жылғы тарихына қарамастан, осы күнге дейін оның бірыңғай түсіндірмесі жоқ, әртүрлі ғылыми мектептер оны түрліше түсіндіреді.

Метапәндік тәсілдеме ХХ жүз жылдықтың соңында ерекше мағынаға ие бола бастады, қазіргі таңда Ресей Федерациясы [1], Беларусь Республикасының бастауыш, негізгі және орта (толық) жалпы білім берудің Федералды мемлекеттік білім беру стандарттары [2] негізіне алынып жүр. Бұл тәсілдеменің тиімділігі А.Г. Асмолов [3], Ю.В. Громыко [4], [5], Н.В. Громыко [6], А.В. Хуторский [7], Е.Я. Аршанский [8], О.В. Петунин [9], В.Р. Имакаева [6], Л.В. Квитова [10] және басқа ресей ғалымдарының көптеген еңбектерінде қарастырылып, эксперименттік тұрғыдан дәлелденген.

Ғалымдар өз еңбектерінде метапәндік оқытудың негізгі ұғымдарына анықтама беріп қана қоймай, сонымен бірге білім беру тәжірибесіндегі метапән тәсілін іске асырудың негізгі технологияларын, әдістері мен тәсілдерін сипаттайды. Сонымен қатар білім берудегі метапәндік тәсілдеме түрлі ғылыми пәндердің бытыраңқылығы, бөлшектенуі, байланыссыздығы мәселесін шешу үшін дайындалды деген қорытындыға келеді.

Ю.В. Громыко білім берудегі метапәндік тәсілдеме мәселелерін қарастыра келіп, метапәндік тәсілдеменің педагогикадағы ой қызметтік әрекетке бағдарланатынын және білімді пәндерге бөлудің қолданыстағы тәжірибесінен әлемді тұтас бейнелік қабылдауын, тар пәндік қызметтен пәндік қызметке өтуін қамтамасыз ететіндігін атап өтеді. Сонымен қатар ол метапәндік мазмұн деп нақты оқу пәніне қатысы жоқ, керісінше, кез келген оқу пәнінің аясында оқыту үдерісін қамтамасыз ететін әрекетті түсінеді [6].

Г.А. Андрианова [11], А.Д. Король [6], С.Г. Полищук [6], Т.В. Свитова [6], Ю.В. Скрипкина [6], А.В. Хуторскийдің [7] ғылыми жұмыстарында талдау кезінде оның идеяларына сәйкес метапәндік деп әртүрлі ғылымдардың (оқу пәндері) білімдерінің (фактілер, заңдар, заңдылықтар) арасындағы ішкі байланысты анықтау, нақтылау және ой елегінен өткізу түсіндіріледі. А.В. Хуторский метапәнділікті оқу

пәндерінен кетіп қалу емес, олардан тыс шығу ретінде сипаттайды. «Метапән – бұл пәннің немесе бірнеше пәндердің артында тұрған дүние, ол олардың негізінде және біруақытта олармен түбегейлі байланыста болады», - дейді [7].

С.В. Галияның пікірінше, метапәндік сабақтың негізгі әдістемелік ұстанымдары:

- субъектілеу (білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының тең құқылығы);
- метапәнділік (нәтижеге жетудің жалпы тәсілдерін қалыптастыру);
- іс-әрекеттік тәсіл (іздеушілік және зерттеушілік іс-әрекеті барысындағы білім алушылардың дербестілігі);
- рефлексиялылық (өзінің іс-әрекетін білімге қатысты қайта талдау қажет болатын жағдай);
- импровизациялылық (педагогтың сабақты өткізу кезінде оның барысын өзгерту мен түзетуге дайындығы) деген пікірге келеді [12].

Зерттеудің әдіснамасы: Бүгінгі күні білім беру тәжірибесі неліктен метапәндік тәсілдемені іске асыруды қажет етеді? Міне, осы сұраққа жауап іздеп көрдік.

Біріншіден, ғылыми білімнің қызу дамуы басталды, бұрын білім беру нақты білім беру аумақтарының мамандарын даярлауға бағдарланды. Бұл оқу пәндерінің бөлшектенуіне алып келді. Әлдебір әмбебаптық, әлемді қабылдаудың тұтастығы жоғалып кетті. Бірақ технологиялық процесс ашықтықты, ақпараттанушылықты, бір мезетте білім игеру мүмкіндігін берді.

Екіншіден, метапәндік тәсілдеме оқушының, студенттің даму тұтастығын ғана емес, білім беру үдерісінің барлық сатыларының сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Үшіншіден, метапәндік тұрғыдан келу білім берудің пәндік мазмұнын қайта ұйымдастыруды ұсынады, онда білім – есте сақтауға арналған мәліметтер емес, жеке тәжірибелік әрекетте саналы түрде пайдалануға арналған білімдер ретінде қарастырылады.

Төртіншіден, метапәнділік педагогтың перспективамен жұмыс жасауына мүмкіндік береді. Бұл жағдайда педагог серіктес, тьютор рөлін алады [12].

Метапәндік тәсілдемені қолданып білім беру үдерісін ұйымдастыру қандай нәтиже береді?

Ресей Федерациясының білім және ғылым министрлігі 17 желтоқсан 2010 жылдың №1897 [URL: <http://standart.edu.ru>] бұйрығымен бекітілген Федералдық мемлекеттік жалпыға білім беру стандартының «Требования к результатам освоения основной образовательной программы основного общего образования» атты II тарауында лингвистикалық дамытуға қатысты пунктте 12 метапәндік нәтиже қарастырылған. Оның төртеуі оқушылардың тілі және сөйлеуімен байланысты. Олар мынадай:

- ұғымды анықтау, жалпылау, топтастыру, топтастыру үшін негіздеме және өлшемдерді өзіндік таңдау, себеп-салдарлық байланыстар орнату, логикалық талқылау, ойқорытындылар (индуктивті, дедуктивті және аналогия бойынша) жүргізу, құру, тұжырымдар жасау;
- оқу және танымдық міндеттерді шешу үшін үлгілер мен сызбалар, білгілер мен символдар қолдану және түрлендіру, құру білігі;
- білім беру және өздігінен білім алу үдерісінде тұлғаның зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуда тілдің анықтаушы рөлін түсіну;
- тіл туралы ғылыми білімді жүйелеу және кеңейту; лингвистиканың базалық ұғымдарын, тілдің негізгі бірліктерін және грамматикалық категорияларын меңгеру [1].

Метапәндік нәтижелер – оқушының оқу үдерісі барасында меңгерген оқу әрекеттері (танымдық, реттеуші, коммуникативті). Метапәндік нәтижелерді қалыптастыру негізінде оқу әрекетінің барлық компоненттерін (танымдық және оқу мотиві, оқу мақсаты, оқу міндеті, оқу іс-әрекеттері мен амалдар) толыққанды меңгеруді көздейтін «оқи алу қабілеті» жатыр.

Метапәндік білім беру нәтижелері оқушылар бойында мыналар дамытылады деп болжайды:

- философиялық және жалпы пәндік мектеп пәндерін оқу кезінде саналы түрде пайдалану есебінен түрлі пәндік аумақтардағы сенімді бағдарлану;
- ақпараттық-логикалық сипаттағы негізгі жалпы оқу біліктерін, дербес оқу қызметін ұйымдастыру біліктерін, ақпараттық сипаттағы негізгі әмбебап біліктерді, білім алудың негізгі әдісі ретінде ақпараттық үлгілеуді, ақпараттың түрлі түрлерін жинау, сақтау, түрлендіру және беру үшін ақпараттық және коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалану біліктері мен дағдыларының кең спектрін, зерттеу қызметінің, виртуалды эксперименттер жүргізудің базалық дағдыларын, жаңа аспаптық құралдарды игерудің тәсілдері және әдістерін, балалар және ересектермен өнімді әрекеттестік пен серіктестіктің негіздерін меңгеру [13].

Зерттеу барысында Ресей Федерациясының «Мемлекеттік білім беру стандартында» метапәндік нәтижелерге қойылатын талаптары ретінде мыналарды алға тартатындығын аңғардық (бастауыш мектеп мысалында):

- оқу мақсаты мен міндетін қабылдау және сақтау, тәжірибелік міндетті танымдыққа өз бетінше түрлендіру қабілетін меңгеру;
- қойылған міндетке және оны іске асыру талаптарына сәйкес өз әрекеттерін жоспарлау, бақылау және бағалау білігі;
- оқу әрекетінің жетістігін/сәтсіздігін түсіну білігі;
- танымдық және тұлғалық рефлексияның бастапқы нысандарын игеру;
- ақпарат пен коммуникацияның түрлі құралдарын пайдаланумен ақпараттық, танымдық және тәжірибелік әрекетті жүзеге асыру білігі;
- зерттелетін объектілер мен процестердің үлгілерін құру үшін ақпарат ұсынудың белгі-символдық құралдарын, оқу және тәжірибелік міндеттерді орындау сызбаларын пайдалану білігі;
- тектік-түрлік белгілер бойынша салыстыру, талдау, жалпылау, ең қарапайым жіктеуді жүргізу, аналогияны анықтау, белгілі түсініктерге жатқызу білігі;
- пәнаралық түсініктерді игеру [1].

Метапәндік тәсілдеменің ең басты ерекшелігі тәсілдемені білім берудің түрлі пәндік салаларында жүзеге асыруға болады. Осы мәселе төңірегінде де зерттеулер, талдаулар жүргізілген. Солардың бірі С.И. Львова және В.В. Львовалардың «Используем знания русского языка на других уроках» құралында қарастырылады. Бұл құралда ұсынылған тапсырмалар орыс тілі сабағында алған білімдерін әртүрлі пәндік салаларда қалай пайдаланылатыны көрсетілген [14]. Төменде солардың кейбіреуіне тоқталып көрейік.

Мысалы: «Тарих» пәні. 101-жаттығу. «Археология», «хронология», «астрономия» сөздерінің лексикалық мағынасын түсіндір. Ежелгі дәуір тарихы курсына бұл терминдердің қалай қолданылғанын түсіндір.

«Математика» пәні. 83-жаттығу. Оқулықтан бес бұйрық сөйлемді тауып жаз. Оқулықта берілген мәтіндегі олардың ролін анықта.

Тапсырмалар лингвистикалық ұғымды, тілдік құбылысты бейнелейтін қосымша материалды табумен байланысты болуы мүмкін.

Осыған орай, әдебиеттері мен нормативтік құжаттарға талдаулар жүргізудің негізінде өзге шет елде тілді метапәндік тұрғыдан оқыту мәселесі қарастырылғанымен, отандық зерттеулерде бұл мәселенің жеткілікті деңгейде зерттелмегендігін байқаймыз.

Осының салдарынан «метапәндік тәсілдеме», «пәнаралық байланыс», «интеграция» ұғымдарының ара жіктері айқандалмауы арасында және қазақ тілін оқытудың метапәндік тәсілдемесін жүзеге асырудың теориясы мен практикасы арасында қарама-қайшылық туындап отыр.

Сондықтан біз алдымызға бастауыш білім берудің түрлі пәндік салаларында қазақ тілін оқытудың метапәндік тәсілдемесін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздеу мақсатын қойып отырмыз.

Егер бастауыш білім берудің түрлі пәндік салаларында қазақ тілін оқытудың метапәндік тәсілдемесі теориялық тұрғыдан негізделіп, оның әдістемесі жасалса, онда бұл оқушылардың жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына және тілдік дағдыларды жете меңгеруіне мүмкіндік береді деп болжам жасауға болады.

Бүгінгі таңда метапәндік оқыту қажеттілігі айқын, себебі мектепте баланы неге оқыту керек болса, ол – шығармашылық ойлау. Мектептегі балалар мұғалімнен немесе оқулықтардан бұрын біреудің ашқан жаңалықтарын біліп қана қоймай, олардың өздері аталмыш жаңалықтарды қайта аша алатын немесе өзіндік жаңалықтарды жариялай алатын кезде ғана қызығушылықпен оқитын болады. Егер кеменгерлік жаңалықтың ашылу жағдайы «нақты» ақиқат секілді өзекті түрде сыныпта қайтадан ұсынылып және бастан кешірілетін болады, ал алынған білім енді ешқашан ұмытылмайды. Себебі «адамның өзінің көзі жететін қорытындылар, біреудің бастан кешкендеріне қарағанда оны көбірек сендіреді» (Паскаль). Осы жағдайда ғана оқушылар мектеп партасында отырып, нағыз зерттеуші-алғашқы жаңалық ашушыларға айналады.

Зерттеу нәтижесі. Зерттеу жұмысымыздың субъектілері Алматы қаласы №76 және №176 жалпы білім беретін орта мектептің бастауыш сынып мұғалімдері мен бастауыш сынып оқушылары (30) болып табылады.

Зерттеу жұмысында қойылған мақсатқа жету үшін келесідей әдістер қолданылды: зерттеу жұмысы мәселесі тұрғысынан философиялық, әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерге талдау, жинақтау, педагогикалық басылымдар мен нормативті құжаттарды, озық педагогикалық үлгілерді жалпылау, меңгеру, сауалнама, салыстырмалы талдау, эксперимент жүргізу, практикалық жұмыстар, оның нәтижелерін бағалау, көрсеткіштерді математикалық өңдеу және жалпылау.

Эксперимент барысында мұғалімдер арасында сауалнама жүргізілді.

Мұғалімдер төмендегі сұрақтарға жауап берді.

1. «Тәсілдеме» ұғымын қалай түсінесіз?

2. Оқыту үдерісін ұйымдастыру барысында қандай тәсілдемелерді негізге аласыз?

3. «Метапәндік тәсілдеме» ұғымымен таныссыз ба? (Ия / Жоқ)

4. «Метапәндік тәсілдеме» ұғымы жайында не білесіз?

5. «Метапәндік тәсілдеме» ұғымы шеңберінде біліміңізді қанша баллға бағалар едіңіз? (1-ден 10-ға дейінгі шкаламен)

6. «Метапәндік», «пәнаралық байланыс», «кіріктіру» ұғымдары бір бірімен өзара байланысты ма? Неліктен?

7. «Метапәндік тәсілдеме» негізінде бастауыш мектептің түрлі пәндік салаларында қазақ тілін қалай оқытуға болады? Өз тәжірибеңізден мысал келтіріңіз.

8. Бүгінгі күні жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында әзірленген оқулықтарда метапәндік тапсырмалар қаншалықты кездеседі? 1-2 мысал келтіріңіз.

Сауалнама қорытындысы бойынша сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің

20% тәсілдеме ұғымымен таныс екендігін өздерінің жауаптары арқылы дәлел болды. Бірақ та оқыту үдерісін ұйымдастыру барысында қандай тәсілдемені негізге алып отырғандығы жайында сұрақтың қиындық тудырғандығын 28% байқаймыз. Метапәндік тәсілдеме ұғымымен мұғалімдердің 42% таныс. 42% көрсеткіштің тек 5% ғана бұл тәсілдеме жайында түсініктерінің дұрыс бағытта екендігін байқауға болады. Метапәндік тәсілдеме жайында білімдерін 1-ден 10 баллдық шкаламен бағалау тұрғысынан қойылған сұраққа мұғалімдердің 48% 5-7 балл аралығында бағалағандығын көреміз. Метапәндік, пәнаралық байланыс, интеграция ұғымдырының бір-бірімен не себептібайланысты деген сұраққа жауап беруде қиындық тудырғанын білдік. Ал, 7 және 8 сұрақтарға мүлдем жауап бере алмағандығы мұғалімдерге осы тәсілдеме жайында әдістемелік көмек көрсетуді қажет етеді.

Осы көрсеткіштерді өзгерту үшін бастауыш сынып мұғалімдеріне «Метапәндік тәсілдемені қолданудағы бастауыш сынып мұғалімдерінің құзіреттілігі» атты семинар өткіздік. Семинарда тақырып төңірегінде толық ақпарат берілді, негізгі ұғымдар түсіндірілі, диспут, шағын ойын, жеке, топтық жұмыс түріндегі практикалық жұмыстар ақпараттық технологияның түрлі құралдарын қолданыла отырып ұйымдастырылды. Осы семинардағы ең маңыздысы басқа пәндер аясында қазақ тілін меңгертуге мүмкіндік беретін метапәндік тәсілдеме жайында жаңа білімдер бірілді. Семинар соңында жоғарыда айтылған барлық терминдер барлық бастауыш сынып мұғалімдеріне таныс болды, оқыту үдерісінде метапәндік тәсілдемені қолдануға деген үлкен ұмтылыс пайда болды.

Оқыту үдерісінде метапәндік тәсілдемені қолдануды одан әрі дамыту үшін арнайы әзірленген «Бастауыш сыныптарда білім берудің түрлі салаларында қазақ тілін оқытудың метапәндік тәсілдемесін жүзеге асыру әдістемесі» атты әдістемелік қолдандық.

Бұл әдістемелік негізгі артықшылығы оқушылар түрлі ақпарат құралдарымен жұмыс жасай отырып қазақ тілін үйренуге мүмкіндік ала алады, алынған ақпараттарды өзара байланыстырып өмірде қолдануға жаттығады.

Сонымен қатар қазақ тілін меңгеруге қызығушылық танытқан балалар саны анықталды. Метапәндік тәсілдеме негізінде ұйымдастырылған сабаққа дейінгі және сабақтан кейінгі оқушылардың білім көрсеткіштерін анықтау үшін диагностика жүргізілді. Нәтижесінде оқушылардың түрлі пәндерде тілдік материалдармен жұмыс жасай алу біліктері, қызығушылықтары анықталды.

Осыған орай, оқушылардың өзге пәндерді оқуаясында қазақ тілін қоса қарастыруға деген көзқарасын өзгертуге ұмтылды, оларға «Математика», «Жаратылыстану», «Дүниетану» пәндерін оқу барысында тілдік материалдармен жұмыс жасауға мүмкіндік бердік.

1. Мәтінді түсініп оқы.

Стадион – спорттық жарыстарды өткізуге арналған спорт құрылысы. Әдетте, стадионда үлкен алаң болады. Ол алаңның айналасында жүгіруден және әр алуан спорттық сайыстар өткізу үшін жарыс жолы орналасқан. Жарыс жолының ортасында футбол алаңы бар. Бұл жерде найза, диск, балға лақтырудан сайыстар өткізілуі мүмкін. Көрермендер үшін алаңды айнала сатылап орындықтар қойылады.

Ең алғашқы стадион Олимпиадалық ойындарды өткізу үшін Ежелгі Грецияда жасалған. Бұл стадион Олимпия қаласында орналасқан. Оның жарыс алаңының ұзындығы бір бағытқа шамамен жүз тоқсан екі метрді құрады. Ұзындық өлшемі қайдан пайда болды? Аңыздарға сүйенсек, жарыс алаңын Олимпияда Грецияның аты аңызға айналған батыры Геракл өлшеген. Ол осы жарыс алаңын жүріп өткен. Сондағы арақашықтық оның табанының ұзындығына тең алты жүзді құраған. «Стадия» сөзінен «стадион» сөзі пайда болған.

Бүгінгі күні стадиондар барлық қалаларда бар. Алматы қаласының басты спорттық алаңы «Орталық стадион» - республикамыздағы ең ірі кешендердің бірі. Ол 1958 жылы тамыз айында іске қосылды. Оның

көлемі - 22 гектар. Оған 23 804 көрермен сияды. Стадионда футбол, жеңіл атлетика, шапшаң жүгіру, коньки тебу, көгалдағы және доппен ойнайтын хоккей, волейбол, бокс және т.б. спорттың барлық түрлері бойынша халықаралық жарыстар өткізілген.

«Астана Арена» стадионы Қазақстанның бас қаласы Астана қаласында орналасқан. Бұл стадионға 30 000 көрермен сияды. Стадион 2009 жылдың шілде айында іске қосылды. «Астана Арена» әлемдегі қозғалмалы шатыры бар алты стадионның құрамына енеді. Жылжымалы шатыры 20 минутта ашылып-жабылады. Стадион алдымен футболға бағытталған, сонымен қатар күрес, дзюдо және бокс, басқа да спорттық іс-шараларға бейімделген.

Заманауи стадиондар Ежелгі Греция кезіндегі стадиондардан сырт-пішіні бойынша өзгерген, бірақ олар ептілік, батылдық, күштілікті көрсетуге арналған орын болып қала береді.

2. Бұл мәтін не жайлы? Жауап нөмірін дөңгелекте.

- 1) Ең алғашқы стадионды ойлап тапқан Геракл жайында
- 2) Олимпиадалық ойындар жайында
- 3) стадиондардың пайда болуы мен оның міндеті жайында
- 4) «стадион» сөзінің шығу тарихы жайында

3. Ұзындық өлшемі қайдан пайда болғаны туралы қай пайымдауды дұрыс деп санауға болады? Мәтін бойынша тексер

- 1) Ең алғашқы стадионды ойлап тапқан Геракл жайында
 - 2) Жарыс жолы стадионның ортасы арқылы өтеді
 - 3) аңыз бойынша Геракл табанын ұзындықты өлшеу құралы ретінде пайдаланды
 - 4) Бүгінгі күні стадиондарды Ежелгі Грециядағыдай егіп соғады
4. Стадион дегеніміз не? Жауабын жаз.

5. Аңызға сүйенсек Гераклдың табанының өлшемі қанша болды?

Мәтіндегі ақпараттарды пайдаланып, есепте.

6. Кестені толтыр. Стадиондарды олардың сыйымдылығының өсуі бойынша ретімен жаз.

Қала	Стадион атауы	Сыйымдылық

7. Қорытынды мәтіннің қай бөлігінде тұр ? Қорытындыны жаз.

8. Мәтінді айтып беру үшін мәтін жоспарын құрастыр және жаз.

1. _____
2. _____
3. _____

9. Абылай жеңіл атлетикамен айналыса бастады. Ол аяқ бұлшықетін нығайту үшін жаттығулардың төмендегідей тізімін жасады. Барлық жаттығулар бұл тізімге сәйкес келе ме? (Артығын сыз)

- 1) отырып тұру
- 2) оң және сол тұстарға еңкею
- 3) бір орнында секіру
- 4) қолды айналдыра қозғалту
- 5) жүгірісті үдету
- 6) қол қозғалысы арқылы жүру

10. Гераклдың қандай қасиеттері оның атын аңызға айналдырды?

- 1) «Ежелгі Греция мифтары»;
- 2) «Әлемнің ең үлкен стадиондары»;
- 3) «Денің сау болғың келсе»;
- 4) «Бәрін білгім келеді»;

11. Батырлар туралы қандай аңыздарды білесің? Қысқаша мазмұнын жаз.

Осы тәрізді бір ғана мәтінмен жұмыс жүргізу арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын, түрлі пәндік салалардан алған білім, біліктерін байқауға болатынына көз жеткіздік.

Оқушыларға бұдан басқа да тапсырма үлгілері ұсынылды:

I.1 Кестеде берілген ақпаратты пайдаланып, қорытынды жаса.

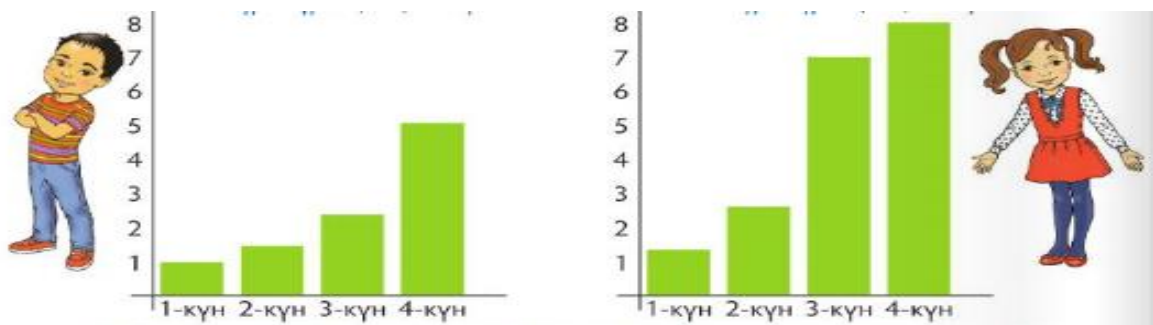
Мүшелері	Итмұрын	Шырша
Тамыр	+	+
Сабақ	+	+
Жапырақ	+	?
Гүл	?	?
Тұқым	?	?

Ойлан

Неліктен Жер бетінде жоғары сатыдағы өсімдіктер төменгі сатыдағы өсімдіктерге қарағанда көп таралған?

2. Өз өлкеңнің өсімдіктерінен мысал келтір.
3. Кестеде берілген үлгіге қарап, өсімдіктің мүшелерін сипатта.
4. Ол қай сатыдағы өсімдікке жатады?
5. Итмұрын мен шыршаның пайдасы туралы пайымдау мәтінін құрап жаз.
6. Жазған мәтіндегі сөйлемдерді сөз таптарына талда.

II.1. Әли пен Мерей бір апта бойы өз үрмебұршағының өсуін бақылады. Олар оның тамырын өлшеп, нәтижесін диаграмма арқылы көрсетті. Диаграммаларды салыстырып, айырмашылығын анықта. Үрмебұршақтың әртүрлі өсуінің себебін түсіндір.

2. Сенің үрмебұршағың дамудың қай кезеңінде?
3. Эксперимент жүргізу үшін қандай тәсілдер таңдағаның туралы айтып бер.
4. Өзің таңдаған тәсілдің артықшылығын дәлелде.
5. Экспериментте қолданған тәсілдерді қалай жақсартуға болады деп ойлайсың?
6. Үрмебұршақтың дұрыс өсуі туралы өз ойыңды жаз.

III.1. Қазақ хандығының құрылуы жайлы біліміңді еске түсіріп, оның қазақ рулары мен тайпаларының бірігуіне қалай әсер еткендігі туралы айтып бер.

XIII ғасырдың соңы мен XIV ғасырдың басында тайпалар мен рулар бірігіп, қазақ халқы қалыптасты. Бұл үдеріс XV ғасырдың ортасында Қазақ хандығы құрылған кезде аяқталды. Алғаш рет моңғол шапқыншылығынан кейін бір мемлекеттің астына Шығыс Дешті-Қыпшақ, Жетісу мен Оңтүстік өңірдегі барлық дерлік түркі тайпалары мен рулары бірікті. Уақыт өте келе хандықта «қазақ мемлекеті», «қазақ елі», «қазақ жері» деген түсініктер қалыптаса бастады.

2. «Қазақ» сөзінің шығуы туралы не білесің? Осы сөздің шығу тарихы туралы дереккөздерден мағлұмат іздеп көр.
3. Тапқан ақпараттарыңды жаз және топта талқыла.
4. Мәтіннен синоним сөздерді тап.

Экспеиментке 3 А (28 оқушы) және 3 Б (28 оқушы) сынып оқушылары қатысты. Біз оқушыларға топқа бөлініп, топта жұмыс жасауларына ерік бердік.

Кесте 1. Тапсырмалар нәтижесі бойынша бағалау кестесі

Жоспарланған метапәндік нәтижелер	Метапәндік тапсырма нөмірі	Балл саны
Барлық тапсырма саны – 26		
Макс.балл – 28 балл		
Тапсырманы орындауға берілетін уақыт – 40 мин		
Мәтіннің негізгі ойын түсінуі тиіс	2	1
Мәтіннен анық түрде берілген ақпаратты табу	3	1
Мәтіннен анық емес түрде берілген ақпаратты табу. Маңызды ақпаратты белгілеу	7	1
Түрлі формадағы (мәтін, сурет, сызба, кескін) ақпаратты түсіну, оны бір формадан екінші формаға ауыстыруды жүзеге асыру	6	1
Логикалық қорытындыны жеңіл түрде жасау, салыстыру, өзара байланыс орнату, топқа жатқызу, топтастыру	5	2
Әрекетті ретке келтіру	6	1
Жазуды тексеру, мәтінмен тексеру, түзетулер енгізу	7	1
Пайымның дұрыстығын мәтінмен сүйене отырып бағалау	3	1
Мәтінге бағдарлана отырып сөздің мағынасын түсіндіру	4	1
Мәтінді айтып беру барысында бірізділікті орнату. Мәтін жоспарын құрастыру.	8	2
Ойын айтып беруге, өз ойын тұжырымдауға, кішігірім мәтіндер жазуға	11	1
Адамның (мәтін кейіпкері) тұлғалық сапаларына сипаттама беруге, осы сапалардың барына мысалдар келтіруге	10	1
Пәндік білімді, логикалық қорытындыны қолдана отырып, бақылау мен түзетуді жүзеге асыру	9	1
Заттарды, құбылыстарды т.б. белгілеріне қарай топтастыру.	I.4	1
Берілген үлгіге қарап ұсынылған нәрселерді сипаттау.	I.3	1
Мәтіндегі сөйлемдерді сөз таптарына талдау	I.6	2
Мәтін (әңгімелеу, сипаттау, пайымдау) құрап жазу	I.5	2
Диаграммаларды, кестелерді, суреттерді т.б. салыстырып, айырмашылығын анықтау.	II.1	1
Өсімдіктердің өсуінің себебін түсіндір.	II.1	1
Қандай да бір құбылыс туралы өз ойын жазу.	II.6	2
Берілген ұғымның шығу тарихы туралы дереккөздерден мағлұмат іздеу.	III.2	2
Мәтіннен синоним, антоним, омоним сөздерді табу.	III.4	1

Оқушылардың орындаған жұмыстарының нәтижелері мына шкала бойынша есептеп шығарылды:
 0-6 балл арасы– жоғары деңгей
 7-12 балл арасы– ортадан жоғары деңгей
 13-18 балл арасы – орта деңгей
 19-25 балл арасы– ортадан төмен деңгей
 26-28 балл арасы – төменгі деңгей
 Егер барлық эксперименттік кезеңнің көрсеткіштерін жинақтасақ төмендегідей нәтижелерді аламыз:

Кесте 2. Метапәндік тәсілдеме негізінде кіші мектеп жасындағы оқушылардың тілдік мәліметтермен жұмыс жасау ынтасын қалыптастыру бойынша салыстырмалы деректер.

Сыныптар	Жалпы оқушы саны	Оқушылардың метапәндік тапсырмалармен жұмыс жасау білігінің даму деңгейі				
		26-28 балл арасы – төменгі деңгей	19-25 балл арасы– ортадан төмен деңгей	13-18 балл арасы – орта деңгей	7-12 балл арасы– ортадан жоғары деңгей	0-6 балл арасы – жоғары деңгей
3 «А»	28	1	6	4	14	3
		4%	21%	14%	50%	11%

Дискуссия. Нәтижелерді талдау. Зерттеу жұмысымыздың мақсаты мен міндеттеріне сәйкес «метапән», «метапәндік», «метапәндік тәсілдеме», «метапәндік нәтиже» ұғымдарының мәні анықталды. Ғалымдардың еңбектерін оқып, талдау барысында келесідей тұжырымдар жасай аламыз:

Қорыта келе, білім берудегі метапәндік тәсілдеменің мәні оның қоғамда ойлау мәдениетін және тұтас дүниетанымды қалыптастыру мәдениетін сақтауға және алға тартуға мүмкіндік беруінен көрінеді. Сондықтан да білім берудегі метапәндік тәсілдемені насихаттай отырып, осы тәсілдемені қолдана отырып, метапәндік тәсілдемені отандық педагогиканы дамытудың қандай да бір бағыты деп есептейміз. Метапәндік тәсілдеме білімнің пәндік нысанын дамытудың озық дидактикалық-әдістемелік үлгілерін көрсете алады, бұл ретте ол оқу пәні және оқу сабағы сияқты білім беру нысандары үшін дамудың жаңа перспективаларын ашуға мүмкіндік береді.

Бұл кемшіліктерді жою үшін сабақтағы іс-әрекеттың жоспары құрастырылып, тәжірибелік жұмыс жүргізілді.

1. Сауалнама нәтижесінен кейін бастауыш сынып мұғалімдеріне метапәндік тәсілдеме жайында түсінік беру мақсатында «Метапәндік тәсілдемені қолданудағы бастауыш сынып мұғалімдерінің құзіреттілігі» тақырыбында семинар жүргізілді.

2. Бастауыш мектептің оқыту үдерісінде метапәндік тәсілдемені оқыту үдерісінде қолдану көрсеткіштерін жақсарту үшін «Бастауыш сыныптарда білім берудің түрлі салаларында қазақ тілін оқытудың метапәндік тәсілдемесін жүзеге асыру әдістемесі» тақырыбында арнайы әзірленген әдістемені қолдандық.

3. Кіші мектеп жасындағы оқушылардың қазақ тілін меңгеруге деген ынталарын арттыру үшін түрлі зияткерлік жарыстар ұйымдастырдық.

Сонымен қатар жоғарыда аталғандардан басқа кіші мектеп жасындағы оқушылардың қазақ тілін меңгеруге деген ынтасын арттыру үшін басқа да жұмыс түрлері бар деп ойлаймыз. Олар келесідей:

- Балалармен зерттеушілік іс-әрекет бойынша тренинг. Бір жағынан тренинг еркін стильде жүргізіледі. Балалар мәселені топта талқылап, шешімін іздестіруге, топта жұмыс жасауға үйренеді. Екіншіден, тренинг тақырыбындағы практикалық жұмыстарды орындау арқылы зерттеуші ретінде белгілі-бір дағдылары қалыптасады

- Осы тақырып бойынша мұғалімдер мен оқушыларға кеңестер. Кеңесті мұғалім мен оқушы арасындағы бірлескен жұмыс барысындағы кеңес беру ретінде қабылдауға болады. Өйткені білім беру үдерісіндегі басты тұлға – мұғалім, оның шеберлігі, білімі мен білігі. Оқушының тұлғалық, қабілетінің, қызығушылық дамуы барысында кез келген кеңес оған пайдалы бола алады.

Қорытынды. Басқа пәндер аясында метапәндік тәсілдеме арқылы қазақ тілін оқыту эксперимент барысын қорыта келе оң нәтиже алғанымызды көруімізге болады. Сонымен, басқа пәндер аясында метапәндік тәсілдеме арқылы қазақ тілін оқыту лингвистикалық дамыған тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования /М-во образования и науки Рос. Федерации. – М.: Просвещение, 2011. – 48 с. (өтініш берген күн: 21.01.2020).
2. Образовательный стандарт учебного предмета «Русский язык» (I-XI классы). Министерство образования Республики Беларусь. 29.05.2009 № 32. Оразовательный портал www.adu.by/ Национальный институт образования. (өтініш берген күн: 21.01.2020).
3. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия к мысли. Система заданий: пособие для учителя / А.Г. Асмолов, Г.В. Бурменская, И.А. Володарская и др.; под ред. А.Г. Асмолова. – М.: Просвещение, 2010. – 159 с. (өтініш берген күн: 23.01.2020).
4. Громыко, Ю. В. Метапредмет «Знак». Схематизация и построение знаков. Понимание символов: учебное пособие для учащихся старших классов / Ю.В. Громыко. — М.: Пушкинский институт, 2001. — 288 с. (өтініш берген күн: 14.03.2020)
5. Громыко Ю.В. Метапредмет «Проблема» / Ю.В. Громыко. – М.: Институт учебника Пайдейя, 1998. – 382 с. (өтініш берген күн: 09.09.2018).
6. Метапредметный подход в образовании: от теории к практике. Сборник материалов. Международной научно-практической конференции 27 октября 2015 г. (өтініш берген күн: 11.10.2018)
7. Хуторской, А.В. Метапредметный подход в обучении: Научно-методическое пособие / А.В. Хуторской. – М.:Эйдос; Издательство Института образования человека, 2012. – 73 с. (өтініш берген күн: 30.10.2019).
8. Арианский, Е.Я. Метаметодический подход: потребности, возможности и перспективы интеграции предметных методик/ Е.Я. Арианский// Хімія: проблеми викладання. – 2009. – № 11. – С. 14-23. (өтініш берген күн: 22.12.2019).
9. Петунин О.В. Метапредметные умения школьников// Народное образование. - 2012. - № 7. - С.164-170. (өтініш берген күн: 17.04.2020)
10. Квитова, Л.Ф. Способы региональной диагностики метапредметных результатов. [Текст] // Начальная школа: плюс до и после. - 2010.- №2.-С.6. (өтініш берген күн: 05.04.2020).
11. Андрианова Г.А. Трудности учителей по проведению уроков в соответствии с требованиями ФГОС. [Электронный ресурс] // Вестник Института образования человека. – 2016. – №2. <http://eidos-institute.ru/journal/2016/200/>. – В надзаг: Института образования человека, e-mail: vestnik@eidos-institute.ru. (өтініш берген күн: 06.04.2020).
12. Метапредметный подход в обучении школьников: Методические рекомендации для педагогов общеобразовательных школ / Авт.-сост. С.В. Галян – Сургут: РИО СурГПУ, 2014. – с. (өтініш берген күн: 06.04.2020).
13. Попова О.А. Смысловое чтение как метапредметный результат реализации системно-деятельностного подхода. 82 стр. Метапредметный подход в образовании: русский язык в школьном и вузовском обучении разным предметам: материалы II Всероссийской научно-практической конференции, г. Москва, 18 апреля 2019 г. / сост. О.Е. Дроздова, М.И. Шаповалов. – Москва: МПГУ, 2019. – 300 с. (өтініш берген күн: 19.10.2020).
14. Русский язык. 9 класс: учебник / С.И. Львова, В.В. Львов. – М.: Мнемозина, 2016. – 208 с. (өтініш берген күн: 12.05.2020).

References:

1. Foederati Statu donec vexillum of basic generali educationis /Ministry Educationis et Scientiae, de Russia. Foederatio. - Moscow: Prosveshchenie, 2011. - 48 p. (otinish bergen kun: 21.01.2020).
2. Donec vexillum de subiecto "Russian lingua" (I-XI classes). Ministry Educationis Reipublicae Ruthenia. 29.05.2009 № 32. Donec porta www.adu.by/ / National Institute of Education. (otinish bergen kun: 21.01.2020).
3. Institutio universalis educational actiones in prima schola: a actio est cogitatio. Ratio munia: a manual doctores / A.G. Asmolor, G.V. Burmenskaya, I.A. Volodarskaya, etc.; ed. ab A G. Asmolor. - Moscow: Prosveshchenie, 2010. – 159 p. (otinish bergen kun: 23.01.2020).
4. Gromyko, Yu.V. Metapredmet "Signum". Schematization et constructione signa. Intellectus symbola: artem enim princeps schola alumni / Yu. V. Gromyko. - Moscow: Pushkin Instituti, 2001. — 288 p. (otinish bergen kun: 14.03.2020)

5. Gromyko Yu.V. *Metapredmet "Problema"* / Yu. V. Gromyko. - M.: Instituti in artem Paideya, 1998. - 382 p. (otinish bergen kun: 09.09.2018).
6. *Metasubject adventu in educationem: ex theoria ad usu. Collectio materia. Internationalis Scientific et Practica Colloquium in October 27, 2015* (otinish bergen kun: 11.10.2018)
7. Khutorskoy, A.V. *Metasubject adventu in disciplina: A scientifica et applicando dux* / A.V. Khutorskoy. - M.: Eidos; Libellorum Domus Institutum Humanae Educationis, 2012. - 73 p. (otinish bergen kun: 30.10.2019).
8. Arshansky, E.Ya. *Metametodic accedere: necessitatibus, occasiones et spes integrationem subiectum modos* / E. Ya. Arshansky // *Khimiya: prablemyvykladannya*. – 2009. – № 11. - Pp. 14-23. (otinish bergen kun: 22.12.2019).
9. Petunin O.V. *Metasubject artes scholárum* // *Narodnoe obrazovanie*. - 2012. - № 7. - Pp. 164-170. (otinish bergen kun: 17.04.2020)
10. Kvitova, L.F. *Modos bibendum diagnostics de metasubject consequitur. [Text] // Elementary school: plus ante et post*. - 2010.- №2.- P. 6. (otinish bergen kun: 05.04.2020).
11. Andrianova G.A. *difficultas doctores in ducatum lectiones in secundum exigentias Foederati Statu Donec Vexillum. [Electronic resource] // Acta Institutum Humanae Educationis*. - 2016. - No. 2. http://eidos-institute.ru/journal/2016/200/-e_nadzag: Institutum Humanae Educationis, e-mail: vestnik@eidos-institute.ru. (accessed: 06.04.2020).
12. *Metasubject adventu in doctrina scholárum: Applicando pro commendatione magistri secundarium scholis / Auctor-comp. Galyan S. V.-Surgut: RIO SurGPU, 2014. - p. (Accessed 06.04.2020).*
13. Popova O.A. *Verborum lectionem, ut a meta-re ex executionem ratio-actio adventu. 82 p. Metasubject adventu in educationem: Russian lingua in scholae et universitatis doctrina de variis rebus: de materia, II Omnes-Russian Scientiarum et Practica Colloquium, Moscoviae, january 18, 2019 / primum sic proceditur. O. E. Drozdova, M. I. Shapovalov. - Moscow: MPSU, 2019. - 300 p. (Accessed: 19.10.2020).*
14. *Russian. 9 classis: artem / S. I. Lvova, V.V. Lviv. - M.: Mnemosyne, 2016. - 208 p. (Accessed 12.05.2020).*

МРНТИ 14.01

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-5496.32>

М.С. Карақұлова¹, М.Ж. Сұлтанбек², А.С. Тазабекова¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

² Қ.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТОЛЕРАНТТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ДАМУЫНДАҒЫ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудың теориялық талдаулары, әдіснамалық тұғырлары баяндалады. «Толерантты қарым-қатынас» түсінігі бірнеше топқа жіктеледі. Олар: субъективті-субъективті; қарым-қатынас құндылықтары, субъектілердің жеке тәжірибесі; диалогтық іс-әрекет ретінде ұйымдастыру көзқарасындағы тәрбиелік әсер ету субъектілері деп талданады. Бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудың әдіснамалық тұғырлары басшылыққа алынады. Олар: аксиологиялық тұғыр, синергетикалық тұғыр, әлеуметтік орта тұғыры, диалогтық тұғырларының сипаттамасы беріледі. Толерантты қарым-қатынасты дамытудың функционалдық құрылымы ретінде «тану», «түсіну», «қабылдау» әрекеттеріне талдау жасалады.

Қалыптастыру эксперименті бойынша «Бастауыш мектеп жасындағы балаларда толеранттылық мәдениетін тәрбиелеу» (1-4 сынып) бағдарламасының мазмұны баяндалады. Бастауыш сынып оқушыларында толерантты қарым-қатынасты дамыту моделін құруға ережелер ұсынылады.

Түйін сөздер: толеранттылық, толерантты қарым-қатынас, қарым-қатынас құндылықтары диалогтық іс-әрекет, аксиологиялық тұғыр, синергетикалық тұғыр, әлеуметтік орта тұғыры, диалогтық тұғыр, тану, түсіну, қабылдау.